

УДК 99: 338. 22 (477) «18/19»

РЕЛІГІЙНІСТЬ ТА ФОРМУВАННЯ ПРИВАТНОЇ ІНІЦІАТИВИ У ПІДПРИЄМЦІВ

К.е.н. І.В. Лантух

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Рецензент: д.е.н., проф. ХНАДУ Д.В. Бабич

Відомо, що історична еволюція різних способів виробництва, торгівлі, обміну тощо глибоко пов'язані з таким явищем як релігія. Всі національні та світові релігії не тільки займалися духовно-моральними питаннями, але й безпосередньо втручалися в повсякденну господарську та економічну діяльність людей, санкціонуючи божественним авторитетом відношення власності, володіння, певний тип майнових відносин людей, благословляючи одні види економічної діяльності та засуджуючи інші. Автор, аналізуючи різні конфесії християнства, показує як вони впливали на формування приватної ініціативи у підприємців. Не виключенням були і українські підприємці, що жили і працювали в кінці XIX – початку XX ст. Стаття має аксіологічний аспект і в тому, що автор у висновках посилається на сучасну релігійність бізнесменів, яка є, у більшому випадку, псевдо релігійністю, або ерзац-релігією. Це пояснюється автором через специфіку духовних пошуків нашого сучасника в порівнянні з дореволюційним, що він іде не від однієї віри до іншої, а від безвір'я до заповнення духовної порожнечі. Основними формами релігійності сучасних бізнесменів стають: прорелігійність та приватизації релігії, що знаходить свій прояв у релігійному еkleктизмі та позаконфесійній релігійності.

Ключові слова: релігійність, релігія, соціальне християнство, релігійна мораль, підприємництво, підприємець.

Известно, что историческая эволюция разных способов производства, торговли, обмена и т.д. глубоко связаны с таким явлением как религия. Все национальные и мировые религии не только занимались духовно-моральными вопросами, но и непосредственно вмешивались в повседневную хозяйственную и экономическую деятельность людей, санкционируя божественным авторитетом отношение собственности, владения, некоторый тип имущественных отношений людей, благословляя одни виды экономической деятельности и осуждая другие. Автор, анализируя разные конфессии христианства, показывает, как они влияли на формирование частной инициативы у предпринимателей. Не были исключением и украинские предприниматели, которые жили и работали в конце XIX – начала XX ст. Статья имеет аксиологический аспект и в том, что автор в выводах ссылается на современную религиозность бизнесменов, которая есть, в большинстве случаев, псевдо религиозностью, или эрзац-религиею. Это объясняется автором через специфику духовных поисков нашего современника в сравнении с дореволюционным, ибо он идет не от одной веры к другой, а от безверия к заполнению духовной пустоты. Основными формами религиозности современных бизнесменов являются: прорелигиозность и приватизация религии, что находит свое проявление в религиозном еkleктизме и внеконфессиональной религиозности.

Ключевые слова: религиозность, религия, социальное христианство, религиозная мораль, предпринимательство, предприниматель.

It is known that the historical evolution of the different modes of production, trade, exchange, etc. is intimately connected with such phenomenon as religion. All national and world religions are not only engaged in spiritual and moral questions, but also directly interfere in daily business and economic activities of the people, authorizing by divine authority the ratio of property, possession, some type of relations people, blessing some economic activities and condemning others. The author, analysing the different Christian confessions, shows how they influenced the formation of private initiatives by entrepreneurs.

Ukrainian businessmen, who lived and worked in the late XIX – early XX century, were not the exception too. The article has a axiological aspect also in the fact that the author in conclusions refers to the modern religious businessmen, which is, in most cases, the pseudo-religiosity, or an ersatz religion. This is explained by the author by the specifics of our contemporary spiritual quest in comparison with the pre-revolutionary, because he is not from one faith to another, but from unbelief to fill the spiritual void. The main forms of religiosity of modern businessmen are pro-religion and the privatization of religion, which is manifested in the religious eclecticism and non-denominational religiosity.

Keywords: *religious, religion, social Christianity, religious morals, business, entrepreneur.*

Релігійність розуміється як вплив релігії на свідомість та поведінку як окремих індивідів, так і соціальних груп. Релігійність – це світоглядна орієнтація особистості, що виражається в сукупності релігійних якостей свідомості, поведінки та відносин. У цьому ракурсі треба зазначити, що історична еволюція різних способів виробництва, торгівлі, обміну тощо глибоко пов'язані з таким явищем як релігія. Всі національні та світові релігії не тільки займалися духовно-моральними питаннями, але й безпосередньо втручалися в повсякденну господарську та економічну діяльність людей, санкціонуючи божественним авторитетом відношення власності, володіння, певний тип майнових відносин людей, благословляючи одні види економічної діяльності та засуджуючи інші. Релігія як світоглядний та інституціональний феномен завжди формувала духовні стимули господарської діяльності та моральні критерії економічної поведінки в суспільстві. Не виключенням були і українські підприємці, що жили і працювали наприкінці XIX – початку XX ст. В цьому плані релігійний фактор виступає як сутнісний елемент суспільно-господарського буття.

Щодо джерельної бази дослідження даної проблеми, то тут треба зазначити, що є праці двох напрямків: теологічні та релігієзнавчі. З точки зору теології, цю проблему досліджував М. Лютер. Що стосується світського релігієзнавства, то тут можна виділити праці західних дослідників, таких як М. Вебер, В. Зомбарт, Б. Олсон, Ж. Ле Гофф, а також вітчизня-

них – М. Мchedlov, Е. Філімонов, Ю. Давидов, П. Гайденко, К. Елбакян тощо. І все ж класичними є праці М. Вебера, С.М. Булгакова, які розглядали проблему релігійності з точки зору її впливу на господарську діяльність та накопичення капіталу і становлення підприємництва. Ця класика і досі є методологічною базою для з'ясування тандемного розвитку релігії та підприємництва, формування етики останнього та впливу на ведення господарчих справ. Особливо слід відзначити праці Т.Б. Ковалю, А.Ф. Замалеєва, О.Ю. Якшина, В.М. Сторчака, О.С. Терлеєвої, де представлені на підставі компаративного аналізу православна, католицька, протестантська концепції праці.

Сьогодні у вітчизняній науковій думці, яка реагує на внутрішні зміни в напрямках розвитку суспільства, у питанні впливу релігійності на підприємництво немає сталої думки [1, 2].

Саме у цьому векторі ще й досі відсутні роботи, які б всебічно розкривали вплив релігійного фактора на прояв і розвиток приватної ініціативи. Релігія завжди та при всіх обставинах давала традиційне духовне обґрунтування економічних процесів, формувала духовні стимули господарської діяльності та моральні критерії економічної поведінки в суспільстві. Вона визначала габітус підприємництва та спиралася на засади високоморальної економічної діяльності, якої бракує сьогодні основному підприємницькому корпусу України. Тому реанімація істинної релігійнос-

ті у приватній підприємницькій діяльності нагальна та актуальна проблема ринкових відносин, які трансформуються у європейський економічний простір.

Релігія як форма суспільної свідомості спиралася на певне суспільне буття та духовно його обґрунтовувала, виробляючи погляди та поведінку своїх носіїв. Підприємництво як результат і прояв певних економічних процесів формувалося і під впливом такого явища як релігійність. У надзвичайній мірі дане положення належить до такої течії християнства як протестантизм, який в свій час акумулював проблему духовно-релігійних аспектів економічної діяльності.

Господарсько-підприємницька діяльність була суттєвою стороною функціонування протестантських конфесій і на теренах нашого бізнесового простору. Це відбувалося в результаті діяльності європейських та американських місіонерів, переселенців, які прибували із західних країн. Члени ранніх протестантських деномінацій володіли надзвичайно великим досвідом господарсько-підприємницької діяльності, фермерської діяльності, були носіями специфічної протестантської моралі, а саме «мирського аскетизму», як зазначав німецький економіст, соціолог та історик Макс Вебер у своїй праці «Протестантська етика або дух капіталізму», що освячував накопичення капіталу та підприємницьку діяльність [3].

Керівники протестантських конфесій на території тогочасної України, як і всієї Російської імперії, розглядали себе в якості нащадків Реформації, що вела свою історію із 1517 р., протестантської моралі, яка сприяла підйому економіки в країнах Європи та Америки. Вони були переконані в тому, що саме релігійна етика може стати основним і домінуючим стимулом розвитку капіталістичної

економіки, господарського підприємництва та бізнесу.

Протестантське відношення до господарсько-трудової діяльності надихалося ідеями засновників реформаторського руху в Європі Мартином Лютером, Жаном Кальвіном, Ульріхом Цвінглі тощо. Як свідчив М. Вебер, протестантські догмати про «предопределенні до спасіння», проповідь «мирського аскетизму», заощадливість, тверезий спосіб життя та інші етичні принципи в значній мірі сприяли формуванню «духу капіталізму», а саме раціональності, заповзятливості, прагненню до успіху. Визнання релігійними реформаторами високого релігійно-морального значення мирської діяльності людини означало, перш за все, високу оцінку її праці. Всепоглинаюча праця в своїй земній професії стала релігійним обов'язком віруючого, релігійним боргом, служінням Богу у миру. Успіх в господарській діяльності, одержання прибутку, збагачення вважалося у світлі такого вчення симптомами божественної благодаті, опосередкованою ознакою обираючості. Тут діяло правило: чим більше успіх, тим вірніше обираючість.

Релігійно-етичні принципи протестантизму робили послідовників протестантських конфесій самими справними, працьовитими робітниками. Як відмічав дослідник Ф. Капелюш, «подібна релігійна ідеологія у високому ступеню відповідала і слугувала потребам виникаючої капіталістичної економіки, сприяла народженню генерації працелюбних, відданих своїй справі піонерів... Вони віддавалися господарській діяльності з релігійною заповзятістю, вкладали і в свою професійну роботу свій релігійний фанатизм» [4, с. 221]. Багато протестантських діячів зробили євангелізацію «справою релігійного відродження», об'єктом додатку до ефективних методів ведення бізнесу.

Вітчизняні протестантські конфесії у своєму відношенні до господарсько-підприєм-

ницької діяльності також виходили із принципів протестантської етики і догматики. На їхню думку, стан економіки у багатьох випадках залежав від морального стану суспільства. З точки зору протестантських ідеологів, умовою функціонування ринкових відносин є тип масової свідомості, яка сприймає свободу приватної власності і підприємництва як частину загальних свобод особистості.

Християнство, окрім протестантської конфесії, має ще православ'я та католицизм. Щодо католицької релігії, то треба відмітити, що її відношення до господарсько-економічної діяльності органічно пов'язано із соціальною доктриною католицької церкви, яка бере початок від енцикліки папи римського Лева XIII «Рерум новарум» (1891 р.) [5]. Католицька церква виходить із загальнолюдського характеру моральності та етичних норм: із визнання людської особистості вищою цінністю в світі, свободи та гідності людини, її відповідальності за свої справи, солідарності між людьми. Праця, у католицькій релігійній свідомості, невід'ємна від людини і належить повністю тому, хто виконує її і чийм надбанням вона є. Праця є також визнанням кожної людини. Людина висловлює себе в праці і самоздійснюється в своїй трудовій діяльності. Ці положення енцикліки «Рерум новарум» були розвинуті в подальшому. Зокрема, вони одержали своє продовження в енцикліці папи Іоанна Павла II «Лабorem екзерценс» та його окружному посланні «Центезимус аннус», присвяченому 100-річчю «Рерум новарум». В окружному посланні відображаються сучасні погляди керівництва католицької церкви на проблему праці, економіки та підприємництва. Оцінюючи підприємницьку діяльність, папа підкреслював її позитивні сторони, а саме: старанність, сумлінність в праці, обачність перед обличчям розумного ризику, законну довіру та вірність в міжособистісних

відношеннях, енергію в перетворенні в життя важких та страждальних рішень, які необхідні для сумісної праці підприємства, для подолання можливостей недоброзичливої ситуації.

Джерелом даних позитивних аспектів підприємництва, і це мабуть найголовніше і найцінніше, є свобода людської особистості, що відображується зокрема в господарсько-економічній та в багатьох інших сферах діяльності людини. В енцикліці підкреслювалося, що вирішальним фактором виробництва зараз стає людина, її здатність до пізнання, організаторської роботи та її розумінні потреб інших людей.

Не менш високим був престиж праці та господарсько-економічної діяльності у старообрядців. Вони з глибокою повагою ставилися до підприємництва, яке у свідомості сектантів одержувало повне моральне виправдання і санкціонувалося іменем Бога.

Надзвичайно цікавим є досвід господарсько-підприємницької діяльності православної церкви, особливо Руської, яка одержала розвиток, в першу чергу, в православних монастирях.

Багатівікова історія православних монастирів свідчить, що не дивлячись на те, що ідеал монашества знаходиться у сфері благочестя, смирення, нестяжіння, у відчуттях власної гріховності, у фізичних подвигах (постах, утриманнях тощо), в роздумах про Бога, що основні елементи людського буття – праця, власність, знання, людські зв'язки, саме життя проголошувалися цінностями надзвичайно відносними, все ж монастирі накопичили багатий досвід господарської та підприємницької діяльності.

Православне чернецтво – це релігійно-церковний інститут, що об'єднує осіб, які розглядають ізоляцію від зовнішнього світу як ідеальну форму служіння Богу. Тому монастир можна розглядати як невелику соціальну

спільноту особливого роду. Його функціонування визначалося релігійними потребами ченців, але не тільки ними. Важливу роль у життєдіяльності монастирів відігравали соціальні та економічні стимули. І хоча православний монастир – не трудова спільнота, монастирські статuti пропонували слідкувати прикладу отців-чернецтва та не гребувати ніякою працею. Майже в кожному монастиреві було господарство, і всі роботи по обслуговуванню монастирського господарства виконувалися силами послушників та самих ченців. Звичайно, серед послідовників православ'я були люди, які вважали, що необхідно бути подалі від «світу цього» та його «земних» інтересів, а саме політичних, економічних, соціальних.

Проте, не можна заперечувати і того, що у православ'я є не тільки трудові та господарсько-підприємницькі традиції, але й певна господарська самосвідомість, своєрідне соціально-економічне світосприймання, що спирається на систему православно-християнських духовних цінностей, яке формує духовно-моральні стимули господарської діяльності та моральні критерії економічної поведінки в суспільстві. В цьому випадку, ми можемо використати термінологію С.М. Булгакова, і говорити про «особливі риси православної економічної людини», про «православну філософію господарства» [4, с. 346, 456]. Витоки цього соціально-економічного православного світосприймання ми знаходимо в працях Василя Великого та Йоанна Златоуста, які приділяли в своїх працях велику увагу питанням соціальної справедливості та християнського ідеалу. Велику роль у напрацюванні соціально-господарчої етики православ'я зіграли Ніл Сорський, Серафим Вирицький та Йосиф Волоцький, а також митрополит Володимир (Богоявленський).

Важливе значення в межах розробки проблем соціального християнства надавав розу-

мінню господарської діяльності людини, співвідношенню релігії та соціально-економічного життя С.М. Булгаков. Сутність його православного підходу до господарської діяльності людини можна звести до таких положень:

– по-перше, в душі людини існує внутрішній зв'язок між релігійними переконаннями та господарською діяльністю. Господарська енергія однією із своїх умов має ознаки природного світу як блага або цінності. Християнство, а отже й православ'я у тому ж разі, сприймає світ як творіння Боже, що очолюється людиною;

– по-друге, людина не тільки пізнаючий, але й господарський логос світу, пан творіння. Їй належить право й обов'язок працювати у світі як для свого власного існування та здійснення допомоги ближнім, так і для здійснення загальної справи людського на землі. У господарській діяльності розкривається космічне призначення людини. Беручи участь у господарській діяльності, людина бере участь в справах Божих по переутворенню світу, у реалізації промислу Божого. Господарський процес – це промисел Божий, де людська воля часто безсила;

– по-третє, закликаючи людину любити світ, православ'я у той самий час кличе її до звільнення від світу, щоб людина ставила духовні інтереси вище матеріальних, розуміючи, що не створення земних цінностей є головна мета людського життя, сенс його буття. Пріоритет духовного над матеріальним, християнський аскетизм та послухання як релігійна установка створюють особливий тип господарської діяльності у православ'ї. Людина повинна проходити своє господарське служіння, який би не був її соціальний статус, з почуттям релігійної відповідальності перед Богом. С.М. Булгаков писав: «Християнство звільнило і реабілітувало усіляку працю, в особливості господарську, і воно вклало в неї нову ду-

шу. У неї народилася нова господарська людина, з новою мотивацією праці. Ця мотивація носить в собі риси поєднання світовідреченості та світосприйняття в етиці господарського аскетизму, причому саме це поєднання протилежностей в напрузі своєї і дає найбільшу енергію аскетичної, релігійно-мотивованої праці. Ця вільна аскетична праця є та духовно-господарча сила, якою затверджений фундамент усієї європейської культури» [6, с. 351];

– по-четверте, православ'я звільняє господарську енергію, органічно поєднує духовні, етичні засади з економікою, дисциплінує, морально направляє і регулює господарську діяльність. Але воно проти того, щоб бізнес перетворювався на самоціль, слугував тільки власній вигоді. На першому місці в бізнесі має бути служіння вищим цінностям людині, уявлення про її вище призначення. В іншому випадку він становиться безперспективним. Православ'я виступає проти бізнесу, який користується нечесними засобами та передбачає кінцевою метою лише миттєве збагачення;

– по-п'яте, звідси випливає, що православ'я напрацювало власний еталон господарського раціоналізму, котрий був не просто еквівалентом протестантського утилітаризму, але первісно виходив із декількох інших моральних критеріїв. В протилежність протестантському «предопределенню і спасінню» та «виправданню вірою» етичною нормою православ'я є «ходіння перед Богом з думкою про відповідальність перед ним». Для православ'я успіх зробленої справи, величина прибутку, що нею приноситься, ще не є доказом її моральності, етичної виправданості, богоугодності. Саме ця система цінностей, що сповідується православ'ям, православний еталон господарського раціоналізму лягли в основу вітчизняної підприємницької діяльності, дали позитивний імпульс розвитку купецтва та підприємництва.

У нашого етносу, у тісному зв'язку з православним розумінням цінностей господарської діяльності, склався своєрідний кодекс трудової етики, що включав в себе поміж загально-християнських такі традиційні практичні господарські добродії, як «раціоналізм, що включає в себе сумлінність, осердя, підприємливність, обачливість, вірність і точність у ділових справах, утримання і милосердя, які в господарському житті реалізуються у добродійності» [7, с. 43].

Ці принципи плідно працювали серед купців та підприємців. Вони проявлялися і в укладанні угод з допомогою чесного слова, скріпленого не підписом та печаткою, а хресним знаменням, і в наданні кредиту на підставі довіри кредитора (терміни «віра» та «кредит» були синонімами), і в тому, що первинне значення мав безвідсотковий кредит. Культ чесної конкуренції був проявом високої моральності вітчизняного підприємництва. Доброю фірмою вважалася та, котра могла торгувати дешевше, ніж її конкурент. Для вітчизняного підприємництва було характерно неприйняття егоїзму, віра в перевагу досягнення будь-якої мети через єднання, соборність. І сьогодні православна церква, зокрема, Руська, підтримує підприємництво, проте вважає, що якщо приватний принцип доведений до межі, то він вступає в протиріччя із моральними законами.

Такі світоглядні і моральні позиції, які лежать в основі відносин до господарсько-економічної діяльності та підприємництва в основних християнських конфесіях: православ'ї, католицизму та протестантизму. Їхній аналіз надає можливості виявлення та з'ясування тих специфічних цінностей, котрі забезпечують духовно-етичну забезпеченість господарсько-трудої діяльності. Цінності ці є стійкими і не завжди прорефлексованими, часто існуючими як самі по собі розуміючи-

ми, бо об'єктивно детермінуються тими нормами, які сприймаються як даність на рівні колективного світосприйняття, ментальних структур свідомості. У цьому зв'язку цікаве порівняння протестантського та православного сприйняття праці, бізнесу, багатства.

У протестантизмі існує жорстка установка на «оволодіння світом», що передбачає успіх у справах, бізнесі. Відношення православ'я до праці більш традиційне. Воно, по суті, по сьогоднішній день з тими чи іншими варіаціями залишається в рамках біблейської аксіології, яка оцінює працю не як благо і умови успіху, що свідчить про божественне розположення, а, навпаки, як кару та покарання людини за первородний гріх Адама та Єви. Надзвичайно важливий і той факт, що в православному світосприйманні бідна людина завжди викликає більшу симпатію, ніж багата.

У порівнянні з протестантизмом, де достаток розглядається як благо і симптом обраності людиною Богом, православна релігійна свідомість давала багатству негативну оцінку. Майже до початку ХХ ст. переважна більшість вітчизняних селян вбачали мету свого життя не у багатстві, успіху чи славі, а у спасінні душі, в простому слідуванні традиції, у відтворенні вже існуючих форм життя. А ось ментальна установка протестантизму в утилітарному значенні зводиться до однієї мети – «робити гроші». Навіть час отримує у нього матеріальну оболонку, створюючи формулу «час – гроші». У порівнянні з цим, православ'я обмежувало трудову життєдіяльність людини. Її відношення до праці і до віри зводиться, в основному, до посту, молитви, милосердно-доброчинної діяльності, почитанню святих, ікон, мощей і тощо. По відношенню до «мирських» справ – господарських, ремісничих, торгових – віруючому запроваджувалася думка, що він не повинний поспішати й

вкладати допоміжні зусилля для досягнення успіху в сфері «профанного».

Таким чином, у даному випадку релігійна ментальність наділена інерційною силою і є причиною підсвідомого, а іноді і усвідомленого, пручання соціально-політичним, ідеологічним та економічним трансформаціям. Вона змінюється повільніше, ніж матеріальне відчуття та соціальні інститути. І в цьому зв'язку велику актуальність набуває проблема часу. Ж. Ле Гофф, французький дослідник, розглядав час не просто як один із аспектів ментальності, а як знаряддя соціального контролю. Цей контроль належав церкві. Частини доби відзначалися церковним дзвоном; церков встановлювала дні праці та дні свят, у які працювати було заборонено; вона диктувала, в які дні належало поститися і, коли не можна було вести статеве життя.

Зближення трудового та побутового часу з літургічним ставило перше під контроль другого. Церков ритмізувала і контролювала час віруючих. Вона визначала час праці і час дозвілля, час свят і час буденний, час постів і час молитов. Вона забороняла працювати на свята, а при допомозі постів контролювала навіть харчування своєї пастви. До речі, і дзвін церков був символом церковного контролю над часом. За даними земської статистики на початку ХХ ст. у селян частка робочих днів на рік не перевищувала 50% річного балансу часу. Наприклад, у Московській губернії зайнятість сільськогосподарськими роботами на протязі року обмежувалося 104 днями, промислами – 30, а у Харківській губернії відповідно – 86 і 16 [8, с. 4]. А ось дні на протязі року розподілялися таким чином, що свідчать про те, що час у православ'ї був «сакральний»:

	На рік	1850-ті рр.	1870-ті рр.	1902 р.
1.	Число робочих днів	135 або 37%	125 або 34%	107 або 29%

2.	Загальне число неробочих днів	230 або 63%	240 або 66%	258 або 71%
3.	В т.ч. святкових днів	95 або 26%	105 або 29%	123 або 34%

*(Таблицю складено на підставі журналу
«Родина», 2011 р. – №3. – с. 4)*

На відміну від православ'я у протестантизмі час став сприйматися як «мирський». Правда, тут віддзеркалилася не тільки специфіка протестантизму, але й загальна тенденція до поступового «обміршення» церкви в сучасному світі. Формула «час – гроші» є квінтесенцією духовної основи протестантського сприйняття праці, при якій час все більше придбає конкретну матеріальну цінність, що проявляється: по-перше, в ефіризації – тенденції до постійної економії часу; по-друге, в преціанізації – тенденції до дотримання все більшої точності. Прискорення темпів сучасного життя сьогодні можна побачити завдяки широкому спектру ментального «оснащення» (Ж. Ле Гофф) новітніх технічних розробок в цій галузі.

Як бачимо, релігія завжди здійснювала активний вплив на практичні імпульси до дій і економічного успіху домагалися ті суспільства і країни, де різні релігії своїми специфічними засобами здійснювали вплив на свідомість і стимули економічної діяльності людини, створюючи відповідний моральний фон, формуючи трудову етику та відповідні моральні норми.

Не є виключенням і наші вітчизняні підприємці кінця XIX – початку XX ст. Майже 100% вони були релігійними. В основному це були православної віри підприємці, хоча серед них були і старообрядці, і католики, й іудеї тощо. Це була не данина часу, а закономірність. Про це говорить не тільки їхня набожність, але і конкретні справи, що свідчили про високу релігійність, про безмежну любов до Бога. Прикладом є ціла низка підприємців, які були віддані Богу і церкві. Це обумовлювало-

ся як об'єктивно, так і суб'єктивно. Об'єктивність полягала у тому, що усі вони були громадянами імперії, яка своєю ідеологією спиралася на релігійну віру. Саме християнство допомагало світській владі в усьому, бо саме воно знаходилося у підлеглих до останньої і допомагало їй вирішувати всі проблеми. Саме імператор уже своїм статусом як помазаник Божий свідчив про те, що він призначений Богом для управління паствою від імені останнього. Що стосується суб'єктивних причин, то слід відзначити, що вже з самого початку життя дитини починалося із хрещення, що знаменувало обряд, який символізував залучення до церкви. А далі релігійне виховання та навчання, де основним предметом був Закон Божий. І так до останнього подиху людина була у лоні церкви, яка оберігала її, піклувалася про неї, як здавалося останній.

Уся когорта українських підприємців кінця XIX – початку XX ст. були високо релігійними людьми. Винятку не було. Це родини Симиренків, Яхненків, Алчевських, Безбородьків, Галанів, Білецьких-Носенків, Русових, Терещенків, Гольдбергів тощо. Все це свідчить про те, що вплив релігійного фактора на прояв та розвиток приватної ініціативи був прямо пропорційним релігійності її носіїв. Вони є прикладом для нашого сучасника у веденні бізнесу, доброчинності тощо, що ґрунтувалося на високорелігійній моралі та етиці.

Проблеми релігійності та бізнесу сьогодні знаходяться в особливому життєвому середовищі. Воно зумовлено пострадянським синдромом, бо в становленні підприємництва відбулася дискретність, яка наклала відбиток на габітус сучасного підприємця, що полягає в тому, що, крім властивої йому взагалі практичної раціональності та відомої пасіонарності, він наділений гіпертрофованою достіжителістю, жадібністю, спрямованою не стільки на творчу самореалізацію, а, скоріше, на експан-

сію. Іншою важливою особливістю соціокультурного середовища сучасного бізнесу є ціннісний і духовний вакуум, що залишився на місці зруйнованої радянської культури. Сьогоднішній постмодерн сприймає цей вакуум, довільно наповнюючи його порожніми символами як культурними нормами. Тому, серед багатьох конкуруючих у вільному духовному пострадянському просторі систем цінностей, ідеологій, моральних теорій і релігій, сучасна людина може вільно вибрати те, що відповідає її потребам, ментальності, настрою. Це прослідковується через такі форми релігійності, як:

– *прорелігійність* – спрямованість до релігії, невмотивована внутрішньою релігійною переконаністю;

– *приватизації релігії* – зростання питомої ваги особистої релігійності, котра супроводжується значним послабленням впливу загальноприйнятих конфесіональних віросповідань. Приватизація релігії знаходить свій прояв у: а) *релігійному еkleктизмі* і б) *позаконфесійній релігійності* індивідів. Еклектизм (з'єднання непок'єднуваного) в області релігійної орієнтації особливо властивий сучасній

молоді й бізнес-інтелігенції в багатьох країнах. Такі люди поєднують формальну приналежність до якої-небудь конфесії з захопленнями іншими конфесіональними вченнями (буддизм, кришнаїзм тощо), а також поза релігійною містиккою. *Позаконфесійна релігійність* – це такий різновид релігійності індивідів, коли останні формально не належать ні до однієї конфесії й офіційної релігійної організації.

Ось чому у релігійних пошуках сучасних практичних людей переплітаються християнська молитва і мантри, медитація і спіритизм. Панує так звана еkleктика, яка зазвичай ховається під формулу «віра в надприродне» або «християнин взагалі». А уявлення про Бога стають далекими від суворості канону. Духовні пошуки нашого сучасника досить специфічні в порівнянні з дореволюційним часом і заключаються вони в тому, що він іде не від однієї віри до іншої, а від безвір'я до заповнення духовної порожнечі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Платонов, О. 1000 лет российскому предпринимательству [Текст] / О. Платонов. – М.: Современник, 1995. – 470 с.
2. Троицкий, Е. Российский путь в развитии экономики [Текст] / Ассоциация по комплексному изучению русской нации (АКИРН); сост. Е. С. Троицкий. – М.: [б.изд.], 1993. – 224 с.
3. Вебер, М. Протестантская этика или дух капитализма [Текст] / М. Вебер. – М.: Ист-Вью, 2002. – 352 с.
4. Капелюш, Ф. Религия раннего капитализма [Текст] / Ф. Капелюш. – М.: [б.изд.], 1931. – 134 с.
5. Лев XIII «Рерум новарум» (1891 р.). – Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.pseudology.org/Documets/Lio13-enciclika.htm>.
6. Булгаков, С.Н. Православие. Очерки учения Православной церкви [Текст] / С.Н. Булгаков. – М.: ТЕРРА, 1991. – 413 с.
7. Писемский, В. Православие и экономика [Текст] / В. Писемский, Ю. Калашников, Е. Малофеев, Е. Платонова // Журнал Московской патриархии. – 1992. – № 9. – С. 40-45.
8. Миронов, Б. Мудрая реформа или побочное дитя? [Текст] / Б. Миронов // Родина. – 2011. – №3. – С. 2-9.